

ההלכה לימין שחרור האשה

האשה המקופחת בע"מ

ראשי פרקים

- א. צערה של אשה - למי זה איכפת?
- ב. אשה רוצה לשמח - את מי זה מעניין?
- ג. איש או אשה - מי חשוב יותר?
- ד. חוזה המתנפח של הגבר המתגאה

*

צערה של אשה - למי זה איכפת?

ההגיון מחייב שרק מי שמצווה על ידי ה' לעשות דבר מה, ועושהו בגלל הצו האלוקי - רק לו מגיע שכר מאת ה'. אך מי שעשה אותה פעולה מרצונו החופשי ומיוזמתו - לו לא מגיע שכר אלוקי. הראשון כפה את המעשה על רצונו, ככף את רצונו ובטלו מפני רצון ה'. הוא יקיים את הצו גם כשאינו רוצה, כשלא נוח לו, ואף כשמפריע לו. הוא ימלא בדיוקנות אחר כל פרטי הפקודה ודקדוקיה - בזמן, בשיעור, ובצורה שנקבעו לו על פי קריטריונים אלוקיים. מה שאין כן השני שעשה אותו מעשה מתוך רצונו, הוא יעשהו רק מתי שירצה, כמה שירצה, כשנוח ורצוי לו, ועל פי תכנונו ורצונו. מי שעושה מרצונו - פעם מעשהו מתאים לרצון ה', ופעם לא - את עצמו ואת רצונו הוא עובד, ומדוע יגיע לו שכר מאת ה' גם אם עשה מעשה טוב - עשה מה שטוב לו, וזה שכרו ותענוגו.

גדול המצווה ועושה

מהסיפור המוכר על גוי באשקלון, שקיבל שכר רב משמים עבור הקפדתו על כבוד אביו שלא העירו משנתו גם כשהפסיד בשל כך כסף רב, מסיק רבי חנינא בגמרא לקח בעבודת ה': "ומה מי שאינו מצווה, (ובכל זאת) עושה - כך (שילם לו הקב"ה שכרו)¹, מצווה ועושה - על אחת כמה וכמה. שאמר רבי חנינא: גדול (שכרו של ה)מצווה ועושה ממי שאינו מצווה - ועושה". מכל הסוגיה, ומהקשר הדברים, ברור שרבי חנינא אינו מדבר על "גדול" אלא במובן שלמצווה יש שכר,

1 קידושין לא,א, ורש"י שם.

בעוד שלאינו מצווה אין שכר על מה שעשה. כך גם הבינו בעלי ה"תוספות" שם² שהסבירו את הטעם מדוע אכן מגיע שכר רק למצווה? לפי שהוא דואג ומצטער יותר פן יעבור על הצו, ממי שאינו מצווה שיש לו "פת בסלון" (=טעם האפשרות לפרוק את עול המגבלה שקיבל על עצמו) שאם ירצה - ינית, הוא תמיד יכול להפסיק לעשות את מה שעלה ברצונו, שהרי אינו מוכרח וכפוי. מי שדואג ומצטער לעשות מה שלא הוא עצמו יזם ורצה, ומי שצריך תמיד להזהר שלא יעבור - הוא עובד קשה, ועל כך מגיע לו שכר. מה שאין כן מי שעושה מרצונו - על מה יקבל שכר, ומדוע? במקום אחר בו מופיעה סוגיה זו בגמרא,³ מסבירים ה"תוספות" את הטעם "מפני שהוא (המצווה) דואג תמיד לבטל יצרו, ולקיים מצות בוראו". אמנם זה טעם אחר ונוסף על הטעם הקודם, אבל הוא שווה בהגיונו לקודמו: העמל - יקבל שכר, העמל בלבד. לא כל העושה - עמל, רק המצווה בלבד. ראוי לדעת שאין זו אחת הדעות או הגישות בשי"ס, כי אם הלכה פסוקה ודעה מוסכמת, שלא רק שאין מי שחולק ומהרהר עליה בכל ארבע המקומות⁴ שדברי רבי חנינא אלה מובאים, אלא שרב יוסף קיבל אותם כהלכה מחייבת, ולא העיז לפקפק בה למרות שעבורו שינתה הלכה זו את כל חייו. כעיוור הפטור מכל המצוות, אמר שם רב יוסף: עד היום שמחתי על כך שיש לי שכר קיום מצוות יותר מכולם, שהרי אני מקיים אותן אף על פי שאני פטור. עתה, משנדע לי שהפטור מדבר - ועושהו אינו מקבל שכר, הריני מתחייב לערוך מסיבת יום טוב לכל החכמים ביום שיצליח מישהו להוכיח לי שאין הלכה כרבי חנינא.

לא מתחשבים ביולדת

מהגיון זה נובעת מסקנה כואבת ומקוממת, לכאורה. כידוע, מצות פריה ורבייה - הולדת הדור הבא - מוטלת, על פי תורה, רק על הגבר.⁵ לפיכך, כמוסכם לעיל, האשה שאינה מצווה ב"פרו ורבו"⁶ לא תקבל שכר אלוקי כשתלד. בצדק - לכאורה - יכעיס הדבר כל אשה, שתטען ותרטון: אני זו הנושאת ברחמי - תשעה חודשים - משקל יתר מכביד, אני הכואבת, ורידי רגליי מתנפחים, יופיי, רעננותי

2 שם ד"ה גדול.

3 ע"ז ג,א.

4 קידושין לא,א; בבא קמא לח,א; פז,א; ע"ז ג,א.

5 משנה, יבמות סה, ב; שו"ע אבן העזר א,א.

6 שם יג.

וקלות תנועת נשחקים ברבות הלידות, את צירי הלידה ויסורי מכאוביה - אני הסובלת. גם אחר הלידה עיקר העומס של הטיפול בתינוק - כל היום והלילה - עלי נוחת. בהשוואה להשקעתו במפעל ולחוסר סבלו של בעלי - מה רב, ארוך, וכבד סבלי. אך כשמגיעים לעיקר - לקיום המצוה, ולשכר על עשייתה - הוא זה שמקיים את המצוה, והוא - המקבל את שכרה, הוא בלבד! כמה קל, וכמה קצרה מכאן הדרך, להכליל ולומר: הרי זו רק עוד חוליה בשרשרת הארוכה של אפליית האשה בתורה, של קיפוחה ונחיתותה לעומת הגבר היהודי. הרי זה רק עוד ביטוי לחוסר ההבנה, חוסר הרגישות, וחוסר ההתחשבות במהותה של האשה היהודיה.

כך אמנם נראה הדבר. אך רק כשמסתכלים בתורה מבחוץ, כשאינ מוכנים ללמוד, להעמיק, להכנס לפני. אבל אפשר לחשוב יותר לעומק, ואז - לראות הכל אחרת. דוקא משום שתהליך ההריון והלידה כרוך בכל כך הרבה סבל, יסורים וסכנות,⁷ דוקא משום כך, אולי, ה' אינו מוכן לצוות, להכריח בצו עליון את האשה להכנס להריון הכרוך בקבלת עול וביסורים. אולי דוקא מתוך שיא הבנתו את המבנה הנפשי של האשה שהוא ברא ויצר, מתוך עודף רגישות וגודש התחשבות עליונה בה - ה' אינו מצוה אותה. שהרי צווי מחייב אותה להכנס להריון על פי תנאי המצווה, כולל מספר הפעמים וסדר הזמנים שהוא יקבע. האשה תיאלץ, בצו עליון, לסבול ולשאת גם שלא בעת הרצויה לה, ולא מתוך רצונה האישי. דוקא משום כך, כביכול "אין לאלוקים לב" להכריח בצו את הגבר שאינו סובל - אפשר לצוות, ואין חוסר רגישות במה שאין מתחשבים ברצונו, או בנוחיותו המירבית.

כל זה נשמע יפה, אך רק בתיאוריה. כי למעשה, הן בלעדי אשתו לא יוכל הגבר לקיים את אשר צווה. בסופו של דבר רק בשיתוף אשתו יוכל לקיים, ונמצא שוב שהוא בלבד המצווה והמקבל שכר, בעוד היא - הנושאת בעיקר העול, והמתייסרת - אינה מצווה, ואף אינה מקבלת שכר. וכל זה מרוב "רגישות" לנפשה ו"התחשבות" בה! אף על פי שההגיון שלנו אינו מוצא פתרון לבעיה כיצד לצוות על הגבר, וגם להתחשב מאד בסבל האשה ולא לצוות עליה

7 עד כדי "מיתה - באשה - שכיחה" (יבמות פג, ב), "משום שרוב פעמים מסתכנת בלידה", תוספות, שם ד"ה "מיתה", שעל כן "אמרה תורה: יולדת מביאה קרבן" (שבועת בטוי חטאת" - רש"י), לפי שבשעה שכורעת ללדת - קופצת ונשבעת שלא תזקק (יותר) לבעלה", בשל היסורים. נדה לא, ב.

לסבול שלא מרצונה ומיוזמתה - ה' הוא כל יכול, ובידו לפתור כל מה שנעלה מעל ההגיון שלנו.

ההריון - חובת הבעל וזכות האשה

היות וה' הוא זה שיצר את האשה, הרי ביכולתו ליצור אותה מלכתחילה - מעצם בריאתה, ומטבע יצירתה - עם רצון נשי עצמי טבעי עז להורות,⁸ להיות אם. ואמנם, כל אשה בריאה בנפשה יודעת כי בעומק טבעה היא רוצה לחבוק בן ובת, להיות אמא, עד כדי "הבה לי בנים, ואם אין - מתה אנכי",⁹ כי בלעדס אני חשובה כמתה.¹⁰ כך נבראה כל אשה, וזה אצלה רצון נשי טבעי יותר משל הגבר, האב. נמצא כי במפעלם המשותף, הבעל - עושה את המוטל עליו כמצווה, בחובה, והאשה - רק מרצונה העצמי, כנלמד ממעשה יהודית אשת רבי חייא, ששתתה כוס של עקרות.¹¹ כל הבקי בהלכה יודע שענין האישות - "מצות עונה"=¹²זמן¹² - הוא מחובות הבעל ומזכויות האשה.¹³ זכות זו תלויה ברצונה, בעוד בעלה מחויב במילוי רצונה, לא להיפך. החוק היחיד בתבל שחקק איסור על בעל לאנוס את אשתו - הוא חוק התורה.¹⁴

כיון שכניסתה להריון - תלוי ברצונה, הרי כולנו יודעים שסבל שאנו מקבלים עלינו מרצון ביוזמתנו, קל יותר לשאת ולסבול מאשר סבל שהוטל עלינו מבחוץ, בכפיה, ללא הכנה והשתתפות, ולא בזמן שאנו בחרנו. האין הבדל רב - הן בכושר הסבל בזמן התהליך, והן בהשלמה ובהסכמה של הנשיאה בעול תוצאותיו אחר כך - בין אדם שאיבד, חלילה, רגל בתאונה בלתי צפויה, לבין מי שחתם מרצונו על הסכמתו לכריתת רגל, בניתוח נחוץ, בבית חולים? במקרה זה הרי שקלתי בדעתי מראש את עומס הסבל, לעומת מה שאהנה וארויח אחר כך כתוצאת מילוי רצוני וסיפוקו. כשרצייתי בתהליך זה - עם, ולמרות, ידיעת הסבל מראש - הרי רצייתי גם בסבל וגם בריוח, ועל ידי כך אסבול הרבה פחות. האשה תהרה

8 גם לעצם הנשואין האשה משתוקקת בטבעה: "טב למיתב טן דו, מלמיתב ארמלוי", (טוב לשבת בשנים, מלשבת בדד) יבמות ק"ח, ב.

9 בראשית, ל, א.

10 נדרים סד, ב, ובראשית רבה ע"א, ו.

11 יבמות סה, סוף ע"ב. אין לראות בדברינו אלה, חלילה, היתר כללי לשימוש באמצעי מניעה ולתכנון ילודה משותף. בהלכה, ותוך התיעוצות עם פוסקי הלכה, תמצא כל אשה את מה שעליה לדעת בנידון. לא כאן המקום לדון בכך.

12 שם סב, ב; משנה, כתובות ס"א, ב; שו"ע או"ח ר"מ, א.

13 בהרחבה נסקר הענין בספר "אמונות", חלק ב', מעמ' 199.

14 ערויבין ק"ב; שו"ע אהע"ז כ"ה, ב. עיין גם ב"אמונות" שם, מקורות שונים עוד מזמנים קדומים.

מרצונה, בעת שתמצה, מתוך רצונה הטבעי להיות אם, למצוא את זהותה הפנימית בשלמות, לקבל את סיפוקה המלא במילוי ייעודה בחיים, להיות מאושרת בתפקידה הנפלא. בעלה יהא כפוף בזה לקביעתה, לעונתה, לרצונה. כיון שאצל הגבר אין הדבר כרוך בסבל, ולכן אינו תלוי ברצונו ובנוחותו - ניתן לכפות זאת עליו בצו, וממילא - היות והוא המצווה, הוא גם מקבל שפר מצוה. האשה, כמובן, לא תוכל לאחוז בחבל בשני קצותיו - גם לא להתחייב מראש, ללא כל תנאי, לרצון העליון, וגם לדרוש לקבל שכר על דבר שעשתה על פי רצונה. כך סידר בורא הגבר והאשה, הכל יכול, גם את המשך קיום המין האנושי, וגם הבטיח קיום סדר זה בחוק ובמצוה. וכל זאת, תוך יתר רגישות ושיא ההבנה וההתחשבות במבנה הנפשי, בשעון הביולוגי, ברצון האישי, במנטליות הנשית, ברגישות ובכח הסיבולת שהוא עצמו נטע באשה, בעת בריאתה.

מה קרה אחר המבול?

כל שנאמר עד כאן, בנוי על הקביעה היסודית, שרק הגבר מצווה ב"פרו ורבו", והאשה - לא! אך מנין לנו קביעה זו? הרי צווי זה מופיע בפסוק בלשון רבים: "פרו ורבו" - גם הגבר וגם האשה? בעת בריאת הגבר והאשה נכתב בתורה: "זכר ונקבה ברא אותם, ויברך אותם אלוקים, ויאמר להם (לזכר וגם לנקבה, ציוה ה'): פרו ורבו."¹⁵ גם האשה צוותה במצוה זו, ואם כן בודאי היא גם מקבלת שכר עבור קיומה, כמצווה ועושה!

ואף על פי כן, לא טעינו כשקבענו שכיום רק הגבר מצווה. שהרי אחרי המבול נאמר: "ויברך אלוקים את נח ואת בניו (רק את הגברים), ויאמר להם: פרו ורבו."¹⁶ מדוע "חזר" בו הקדוש ברוך הוא מדבריו, מדוע מקודם ציוה גם את הגבר וגם את אשתו, ואחר כך רק את הגבר? מה קרה בין הבריאה למבול? פשוט מאד. הציווי הראשון ניתן, כמובן, גם לאשה, כי זה היה לפני ששונה טבעה באשר להריון, לפני שהוטל עליה העונש של "הרבה ארבה עצבונך והרונך, בעצב תלדי בנים."¹⁷ או אז, כשההריון אינו אורך תשעה חודשים ואינו כרוך כלל בעצב ובסבל, אז בודאי גם היא מצווה, ואף נשכרת. הרי כך נבראה האשה, כך תוכנן

15 בראשית א, כז-כח. אמנם רבי יוחנן בן ברוקה, במשנה ביבמות, חולק מכח פסוק זה על חכמים, וסובר שאף האשה מצווה, אך ההלכה כתכמים.

16 שם ט, א. עיי' ביבמות סה, ב, למקור דין זה מיעקב, בראשית לה, יא.

17 שם ג, טו.

על ידי הבורא ענין הלידה גם אצלה, כמו אצל בעלה, בלא כל סבל וכאב אלמלא חטאה, וכך אמנם ישוב להיות טבעה באחרית הימים.¹⁸ וכי, חלילה, יקפח ה' את האשה? אך מאז חטאה האשה - מרצונה וביוזמתה - וכתוצאה מכך הביאה על עצמה את המצב החדש בו הלידה כרוכה בהריון ארוך ובסבל, מאז - רק הגבר מצווה, בעוד שאת האשה ה' לא יכפה בצו, מתוך הבנה והתחשבות במצבה החדש של האשה.

אמנם כן, במבט של רפרוף חיצוני קל, יש הרבה מה לרטון נגד התורה. אבל כשיודעים שזו תורת ה' שצריך להשקיע בה מחשבה והתבוננות, לימוד ועיון כדי להבינה - אז האמת צפה ועולה, ומתברר עד כמה "דרכיה - דרכי נועם, וכל נתיבותיה - שלום."¹⁹

אשה רוצה לשמוח - את מי זה מעניין?

כל אימת שחג מתקרב ובא - גואה ועולה הרגשת הקיפוח אצל האשה. רוב, ועיקר, ההכנות - במטבח ובבית - כדי לקיים בשמחה את מצות "ושמחת בחגך",²⁰ הם "כמובן" חובותיה ותפקידיה של האשה. אבל מצות השמחה מוטלת, "כמובן", רק על הגבר, "ושמחת - בלשון זכר בלבד - בחגך".

שמחת גברים

בזמן שבית המקדש היה קיים, התבטאה בפועל מצוה זו של שמחת הרגל - באכילת בשר השלמים²¹ ברגל, תוך כדי השמחה העצומה שבמקדש. גם במצות העליה לבית המקדש, מי מצווה בלעדית? "כמובן" רק הגברים: "שלוש פעמים בשנה ייראה כל זכורך".²² ממש נחמד: הגבר יחוגג, יעלה עם בניו לירושלים, יצטרף שם להמון חוגג כל משך ימי החג, והאשה - מה איתה? לה לא מגיע לשמוח! איזו הרגשת חג זו לאשה להשאר בודדה בבית, כשהבעל והילדים שוהים רחוק מחוץ לבית לזמן רב - כולל זמן הנסיעה הלוך ושוב - נוסף על שבעת ימי החג עצמם? וזה עוד אמור להיות בשבילה "חג"? הרי לנו עוד ראייה על חוסר ההבנה ואפס ההתחשבות והרגישות לנפשה, לרגשותיה ולמצבי רוחה.

18 ירמיהו לא, יז, שבת ל, ב.

19 משלי ג, יז. על כל נושא מאמר זה - עיין ב"משך חכמה" לרמ"ש מדוינסקי, נח ט, ז.

20 דברים טז, יד.

21 פסחים קט, א.

22 שמות כג, יז.

לפני בירור הענין, חשוב שנוכח היטב: כל חוק - אזרחי חילוני כמצוה דתית - אינו רק אידיאה מופשטת, רעיון נאה, כיוון חינוכי בלבד. כדי שאפשר יהיה לבצעו, כדי שהוא ינתב ויקבע אורחות חיים, כדי שהאידיאה תוגשם בפועל ובחיי המעשה באמצעות החוק - צריך שהמחוקק יקבע גם פרטים, תנאים, אופני ביצוע, כמויות, זמנים, מספר פעמים וכו'. כל אלה צריכים להשאר קבועים תמיד, וחלים בשווה על כולם. למשל, בדוגמה שלנו, סתם לצוות בהנחיה כללית סתומה: אני רוצה שתשמח - זו אינה מצוה. לכן קבע ה' הלכות מפורטות כיצד נבוא לידי שמחה בחג, וכיצד נבטא אותה: שלש פעמים בשנה, דוקא בתאריכים מאד מסוימים וקבועים לכל השנים, למשך מספר קבוע של ימים בשנה²³ עלינו לעזוב את מקום המגורים הפרטי, להתאסף יחד - ראשי העם והמוניו - במקום מסוים, בבית המקדש, ושם נשמח בקורבנות, ביי, ועוד.

איך משמחים אשה?

לו היה ה' מצווה כך גם את האשה, היה זה שיא חוסר ההתחשבות בה, אטימות לרגישותה ואי הבנה מוחלטת לכל הוויתה המיוחדת. וכל כך למה? נניח, גבירתי, שבדיק בשבוע שלפני סוכות את באמצע החודש התשיעי להריוןך המבורך, או שילדת - במזל טוב - ממש לפני פסח, ואולי דוקא לקראת חג שבועות הגיע המחזור הקבוע שלך כל חודש, ואת מאותן נשים שסובלות, כואבות, מטושטשות, או צריכות לשכב בתקופה זו. אם מצות עליה לשמחת הרגל תחול גם עליך - כפי שדרשת כאשה משוחררת ושוות זכויות - יהיה צריך אז לומר לך: גברת, בלי התחשבות ובלי התפנקות, עלי בטובך על החמור (בזמן המקדש) וכך - במצב של חולשה, בחילה, כאבים וסכנה - רכבי עד ירושלים, מהלך כמה ימים, כדי... לשמוח! כי אם זו מצוה, הרי היא מוטלת כחובה עליונה הדוחה רצון פרטי, הסכמה, נוחות, ושאר חישובים פרטיים.

האשה - מעצם טבעה, על פי יעודה הגדול, ובהתאם לתפקידה הנפלא - פועלת על פי שרון ביולוגי אישי, נשי, מיוחד ושונה משל הגבר. תהא זו שיא האכזריות - חלילה - מצד ה', לא להתחשב בתפקיד שהוא עצמו הטיל עליה וברגישות הגופנית שהוא עצמו ברא אותה - בהתאם לצרכי התפקיד - ולצוותה לעלות לרגל, כל שנה שלש פעמים בימים מסוימים וקבועים. האם תחיה זו שמחה - או התעללות באשה? לך, אדוני הגבר, אין תירוצים. בך - בדרך כלל -

23 "יאסור לצאת מירושלים כל שבעת ימי החג", סוכה מז, ב, תוס' ד"ה "לינה".

אין מה להתחשב, אם רק אינך חולה ממש - הפטור ממצוה זו, כידוע²⁴ - אלא סתם חלש, לא מרגיש כל כך טוב, או עייף מהעבודה. אל תתפנק, קום ועלה לרגל. אבל כך לצוות על אשה? חס וחלילה! הרי אין כאלוקינו המבין אותה, מרגיש אותה ומתחשב בה.

ובכן מה? - תשאל עתה כל אשה - יוצא שבגלל שאני אשה, עם "תפקידים מיוחדים ויעודים נפלאים" שהוטלו עלי (ושבהם אני באמת גאה ושמחה) - בגלל זה שמחת החג לא תחול עלי? בשל כך לי לא מגיע לשמוח ברגל! חס וחלילה! בהלכה נפסק²⁵ שאשה חייבת בשמחת הרגל, ככתוב "ושמחת אתה וביתך"²⁶ - זו אשתך, שהיא עקרת הבית, עיקר הבית. "ביתו - זו אשתו"²⁷ את חייבת בשמחה, ונוסף על כך גם בעלך מחויב לשמח אותך בחג.²⁸ אבל בגלל שאי אפשר, כנ"ל, להטיל עליך, כחובה קבועה, לעלות לרגל - מסור הדבר לבחירתך, על פי אפשרויותיך: כשתוכלי - תעלי עם כל המשפחה לירושלים, וכשאינך יכולה - אינך חייבת בעליה לרגל, אבל לשמחת החג - תמיד, בכל מצב גופני ונפשי שלך, את שייכת, וגם על בעלך לדאוג לכך. אבל לצוות אותך - ועל ידי כך לחייב אותך בכל פרטי המצוה ותנאיה, בזמנים קבועים ללא התחשבות - את זה אלוקים הטוב לעולם לא יעשה לך, חלילה.

הכלל הזה במצוות, נכון לא רק לגבי האשה - שאינה נחותה ומופלת כלל, חלילה - כי אם לגבי כל אדם. לא רק באשה מתחשב ה' בהוראותיו, כי אם אצל כולנו מהוות המצוות מימוש עצמי מלא²⁹ וביטוי מושלם של הזהות האישית. אין התורה מטילה את מצוותיה בצורה עיוורת, באופן סתמי וכולל, מקיף ושווה. כשאיננו מסוגלים לעמוד במצוה כלשהי - איננו מחויבים וכפויים לקיימה. בשעת מלחמה - כשסדרי החיים בין החיילים שונים מסדר החיים השליו - הנוהג התורני שונה מבעת רגיעה.³⁰ במצוות עשה שהזמן גרמן - פטורים הגברים, בזמנים ובמצבים מיוחדים, כמו הולכי דרכים הפטורים משיבה

24 נדרים כז, א.

25 שו"ע או"ח תקכט, ב: "ונשים - קונה להם בגדים ותכשיטיה".

26 דברים יד, כו.

27 משנה, יומא א, א; גיטין נב, א.

28 ראש-השנה ו, ב.

29 דברים נפלאים בנושא תמצא בפרק "מצוה ולב", בספרו של מו"ר הרב אי בר שאול זצ"ל,

"מצוה ולב", חלק א'.

30 רמב"ם, מלכים ת, א-ב.

ומאכילה בסוכה,³¹ וכן שלוחי מצוה.³² כך גם החולה וכל עוזריו הסייעודיים,³³ החתן וכל בני החופה בשבעת ימי המשתה,³⁴ ועוד. לכן, גם הנשים - בגלל שזמנן מוכתב על פי השעון הביולוגי היחודי שלהן, פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן,³⁵ שזמנן קצוב וקבוע. ועם כל זה, כשמצבה האישי מאפשר לה לקיים מצוות שזמנן קבוע - כל אשה יכולה לקיימן ולברך עליהן: "אשר קדשנו במצוותיו וציונו".³⁶ כי העקרון המחביב במצוות הוא - ההתאמה הנפשית האישית, והיכולת לעמוד בהן. "תורת ה' תמימה - משיבת נפש".³⁷

איש או אשה - מי חשוב יותר?

מהותו של כל דבר - היא עצם טבעו מבריאתו. כל תכונה שנרכשה ונוספה - בעבודה עצמית, שלא מלידה - במשך החיים, אינה הופכת להיות מהותית. על כן, אם רוצים לדעת: אשה - מה היא (=מהותה) לפי השקפת התורה, יש לבדוק את דרך יצירתה של האשה הראשונה, היחידה שנבראה על ידי ה'. האופן בו ה' ברא אותה - הוא מהותה, הוא מה שיש בכל אשה בטבעה. מכאן קלה הדרך להיווכח, עד מה צודקת הטענה המקובלת שאכן האשה ביהדות נחותה ומופלית לרעה. הרי זכור לכולנו כי במחשבה ראשונה בעצם תכנן ה' - ולכן גם ברא בפועל - את הגבר בלבד, ורק משנוכח כי לא טוב היות האדם לבדו,³⁸ פשוט משעמם לבד, וקשה לו להסתדר בלי עוזרת,³⁹ רק אז הוחלט לתקן ולהוסיף עוד איזו בריה שתהיה לו עזר כנגדו. האשה לא היתה בתכנון המוקדם חלק הכרחי של עצם קיום העולם, היא רק מעין בריאה שבדיעבד שנוצרה כשהתברר שקשה בלעדיה. וזה - הרי סיפור בריאתה, וממילא - תמצית הווייתה!

31 סוכה כו, א. שו"ע או"ח תרמ, ז-ח.

32 שם ז.

33 שם ג.

34 שם ו.

35 קידושין כט, א; רמב"ם, ע"ז יב, ג.

36 שו"ע או"ח תקפ"ו, בהגהת הרמ"א. הרמב"ם - בהלכות ציצית ג, טו - חולק, וכך נוהגות חלק מהספרדיות. רובן מברכות כהוראת החיד"א, ואין כאן מקומו.

37 תהילים יט, ח.

38 בראשית ב, ח.

39 יבמות סג, א.

אדם - גבר, או אשה?

כל זה נכון כשקוראים את התורה בשטחיות, כספר קריאה לשם זכירת תוכנו באופן כללי. אך כשמתיחסים לתורה כתורת חיים, כספר הוראת דרך חיים אלוקי שיש ללמוד וללמוד בו, להפוך בכל אות ומלה ולדייק, לדלות הוראות מכל מלה ולא רק לקרוא את התוכן - או אז מתגלה עושר וגודש של מידע מוצפן, שהופך את כל הדברים "הידועים והמקובלים".

נקדים ונקרא את התיאור הראשון של יצירת האדם, על פי ההסתכלות המקובלת. בפרק הראשון בחומש,⁴⁰ כתוב: "ויברא אלוקים את האדם (וכולנו יודעים ש"אדם" - זה שמו של הגבר בלבד) בצלמו, בצלם אלוקים ברא אותו (לשון זכר, יחיד. עוד הוכחה שמדובר רק על בריאת הגבר. והנה - הפתעה), זכר ונקבה ברא אותם". המידע כאן ברור וחד משמעי. ב"מכה ראשונה", בבת אחת, נבראו מלכתחילה גם הזכר וגם הנקבה.

אבל, אם כן, הרי סופו של הפסוק סותר את פתיחתו, בה נאמר שאלוקים ברא את האדם, ואחר כך שוב נאמר "ברא אותו", משמע רק אדם, רק אותו - אחד, רק אותו - לשון זכר? הפתרון נמצא בפרק ה',⁴¹ בו מופיע שחזור תולדות בריאת האנושות: "ביום ברוא אלוקים אדם...זכר ונקבה ברא אותם, ויקרא את שמם - אדם, ביום הבראם". ביום בריאתם נקראו שניהם בשם המשותף - "אדם". אם כן, מה שכתוב בפרק הראשון "ויברא אלוקים את האדם", פירושו: את שניהם הנקראים יחד - אדם. איך נבין עתה את המשך הפסוק "ברא אותו", המדבר על גוף אחד בלשון יחיד? אין ברירה אלא לומר - כדי להבין פסוק שלם בלא סתירה פנימית - שהאיש והאשה לא רק שנבראו יחד, בזמן אחד, בבת אחת - אלא ששניהם נבראו כגוף אחד, מחוברים זה לזה, כעין "תאומים סיאמיים".⁴²

לכל אחד מהם גוף שלם בפני עצמו על כל אבריו, אלא שבמקום אחד היו מחוברים זה לזה - מטבע בריאתם, בעצם עשייתם - בלא יכולת ניתוק. נקרא עתה שנית, בהבנת הנקרא, את הפסוק המספר על הבריאה הראשונית, ביתר עיון: "ויברא אלוקים את האדם (=דהיינו בבת אחת וביצירה אחת, אדם אחד המורכב מזכר ונקבה, ששמו - אדם) בצלמו, בצלם אלוקים ברא אותו (את שניהם שהם אחד, אותו. וזה היה בצורת בריאה של) זכר ונקבה ברא אותם". ובכך, בריאת הגבר לא קדמה לבריאת אשתו, היא לא נבראה אחריו כתיקון

40 פסוק כז.

41 פסוק ב.

42 ברכות סא,א, ועירובין יח,א, עיין שם בפירוט.

שבדיעבד לעיוות שנתגלה במציאות, כי מלכתחילה לא שלמה בריאת העולם - על פי התכנון האלוקי מראש - בלא שתיברא אשה.

ניתוח בצלעות

ומה יהיה עם כל מה שידענו עוד מהגן - ונשארו עד היום מקובעים בהשכלתנו ברמת גן - שהגבר נוצר ראשונה, ושרק אחר כך ה' הרדים אותו וב"גניבה" הוריד ממנו עצם וגילף ממנה אשה, שהוצגה לו - משהתעורר - כהפתעה של מתנה יפה? תורה צריך ללמוד בעיון, בהתאמת כל הפסוקים העוסקים באותו ענין - במקומות שונים בתורה - ולהבינה על פי סגנונה ולשונה, ולא על פי המשמעות המקובלת בפינו. נראה שזה הוא מקור טעותנו עד עתה. "צלע" - בלשונונו כיום - היא עצם, אך בלשון התורה צלע - פירושה, צד. "שתי טבעות (יש לצקת) על צלעו האחת"⁴³ של הארון במקדש, ו"לצלע המשכן השנית לפאת צפון"⁴⁴, "וחמשה בריחים לקרשי צלע המשכן"⁴⁵, ועוד הרבה. וכי לקרשים, לארון ולמזבח - יש עצמות?

ובכן, הגבר והאשה נבראו מחוברים זה לזה בצד, לכל אורך הצלע, הצד שלהם.⁴⁶ אבל כך אי אפשר לקיים את התפקיד שהוטל עליהם, מיד עם בריאתם: "פרו ורבו". לכן יסופר בהמשך, בפרק השני: "ויפל ה' אלוקים תרדמה על האדם (שזכור פירושו עדיין - הגוף הכפול המאוחד של גבר ואשה), וישן, ויקח אחת מצלעותיו (ניתח, הפריד אותם באותו צד בו היו מחוברים) ויסגור בשר תחתנה"⁴⁷ (תפר את מקום הניתוח).

אבל מה נעשה כשבמפורש כתוב שמהצלע בנה ה' - אשה,⁴⁸ משמע שקודם לבנייה זו לא היתה קיימת אשה? כדי שנבין גם פסוק זה כהלכתו - כשהוא משתלב, בלא כל סתירה, בכל שאר הפסוקים - נקח בידינו, למשל, ספר תנ"ך, המכיל שלשה ספרים: תורה, נביאים, וכתובים בכרך אחד. אם אזדקק רק לאחד משלשתם - יהיה עלי להפרידם. אם אדווח שלקחתי תנ"ך ועשיתי ממנו -

43 שמות כה, יב.

44 שם כו, יב.

45 שם כז.

46 "בין לרב, בין לשמואל - החולקים שם - לשון צדדין", רש"י ד"ה "הצלע", עירובין יח, א, וכן פירש רש"י בבראשית ב, כ, עפ"י בראשית רבה יז, ו, ועיקרו - בראשית רבה ח, א, בפירוט. ועיין זהר ב, נה, א.

47 בראשית ב, כא.

48 שם כב.

תורה, תהא המשמעות: רציתי רק בתורה, ואילו הנ"ך נשאר כעודף, על כן אפילו לא הזכרתי אותו. אם אומר שעשיתי ממנו - נ"ך, פירושו: הנ"ך הוא הדרוש לי. וכשאומר: עשיתי ממנו תורה ונ"ך, יהיה פירושו - שניהם עיקרים וחשובים לי **באותה מידה**. כשכתוב שה' הפריד את האדם - את הגוף המשותף, האחד - ובנה ממנו **אשה** בלבד, משמעו ברור: אצל ה' - האשה היא העיקר, היא החשובה לו ביצירה. הגבר - שאינו מוזכר ביצירה זו - הוא ה"עודף", מה שנשאר ממילא כתוצאה מבניית האשה ומיצירתה על ידי הבורא. כך יובן גם מדוע השם - שהוא כידוע **הגדרת המהות**⁴⁹ - "אדם", שם שהיה עד עתה שמשם **המשותף** של הגבר והאשה, נקרא מעתה **רק על הגבר**. כי הוא זה שנשאר במהותו הקודמת, במהותו החומרית, הגשמית, האדמתית ("אדם" - על שלוקח מן האדמה,⁵⁰ שהיא יסודו). אבל ליצירה החדשה, **האלוקית**, למהות החדשה שנוצרה, צריך עכשיו לתת שם חדש, הגדרה חדשה. שם=הגדרה=מהות זו, נותן לה ה'. **מכאן** מהותה האלוקית מבריאתה בטבעה.

כשאידיאל מתנגש במציאות

אבל מדוע ברא ה' אותם קודם מחוברים, ורק אחר כך מש"נתברר" לו כביכול שכך לא יוכלו לקיים את הצו היסודי והראשון שלו: "פרו ורבו", הפרידו? וכי הקב"ה "לא ידע" מראש? כאן ניוכח כמה מדויק ואלוקי גם **מיקומו** של כל פסוק שבתורה, לא רק **תוכנו**. הסיפור על בריאת בריה אחת מופיע בפרק א', והדיווח על ניתוח ההפרדה - בפרק ב'. עיון מדוקדק בשני פרקים אלו מעלה כידוע את התמיהה - מדוע סיפור הבריאה נכתב פעמיים, מדוע כל שסופר בפרק א' עד הסוף, עד "ויכולו", מסתיים ב...פתיחה מחודשת: "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם".⁵¹ הרי אותו סיפור מופיע פעמיים בשני הפרקים הראשונים שביניהם יש רק כמה הבדלים קטנים, כמה תוספות והשמטות לא עקרוניות? כבר לימדונו חכמינו על פלאי העריכה האלוקית של החומש, והסבו את תשומת לבנו לכך ששם הבורא מופיע בכל פרק א' בעקביות שיטתית רק בשם "אלקים", בעוד בפרק הבא יש הקפדה מוחלטת לקרא לו תמיד בשני השמות "ה' אלקים". פרק א' המזכיר את שם אלקים בלבד, מלמד ש"בתחילה עלה במחשבה לבראתו במידת הדין", וההמשך בפרק ב' המופיע

49 פירוט, ורשימת מקורות, בספרי "דרך אמונה", עמ' 15, הערה 4.

50 תנחומא צו.

51 ב.ד.

תחת השם המשותף לשתי המידות - "ה' אלקים" - מדווח כי, "ראה שאין העולם מתקיים (אם ינוהל אך ורק באמות מידה של דין) הקדים מידת הרחמים ושיתפח למידת הדין".⁵²

לאמור, חשוב שנדע איך נכון היה שיתנהל העולם, איזו מידה רצוי היה שתשלוט בעולם באופן אמיתי, במצב האידיאלי. טוב וצריך היה, כפי שה' רצה, שייברא ויתקיים במידת הדין. אבל - יש אידיאל, ויש מציאות. המציאות אינה יכולה לעולם להיות אידיאלית, לעולם חשוב שיהיה האידיאל גדול מהמציאות, שיהיה עוד מה לשפר במציאות, להיכן להעלותה, למצב אידיאלי של עולם התיקון. לכן ראשית דבר דע כי המצב הנכון והאידיאלי, העולם במצבו הסופי המתוקן, יתנהל במידת הדין, אלא שבמציאות - עד לתיקון עולם במלכות שדי - בינתיים "אינו יכול להתקיים" כך וצריך לנהלו בשיתוף הרחמים והדין, כשהרחמים שולטים, גוברים ודומיננטיים, כש"ה" קודם ל"אלקים".

חוק זה נכון לגבי כל פרטי הבריאה, ואף בענייננו: המצב האידיאלי, לפני ההתפשרות וההתחשבות באילוצי המציאות המצמצמת הוא, שהגבר והאשה יהיו מאוחדים מבריאתם ולכל אורך ימי חייהם בגוף אחד, אחדות מושלמת. לכן בפרק התיאור האידיאלי, בפרק א', מדווח על בריאתם יחד "זכר ונקבה ברא אותם". אך בפרק המציאותי, המתפשר לשם קיום כדי לאפשר פריה ורבייה, צריך תיקון של הפרדה שתמריץ את בני הזוג לשאוף לחזור לאחדות האידיאלית.

עכשיו ברור גם הפסוק "לא טוב היות האדם לבדו"⁵³, שמקודם שידר לנו כאילו האשה היא רק פרס תנחומים, בדיעבד, לאדם שהתברר לו שבלי עוזרת בית לא טוב לו לבד. פסוק זה כתוב בפרק שני, אחרי הניתוח, והמילה "אדם" כאן מתיחסת, אכן, לגבר בלבד. לו היה כתוב "לא טוב לאדם להיות לבדו", היתה משמעותו כפי שהבנו עד כאן - פרס ניחומים. אבל - אין ברירה, חייבים לשנן שוב ושוב - תורה אלוקית נכתבה בדיוק של כל אות, וכך גם יש ללומדה כדי להבינה. כתוב "לא טוב, היות האדם לבדו", פירושו: "לא טוב - העולם אינו טוב, אינו שלם, כשהוא במציאות כזו, בחסר כזה, של - היות האדם (=הגבר) לבדו", כשבועלם חסר החצי השני,⁵⁴ חסרה השלמות של העולם.

52 לשון רש"י א,א, ד"ה "אלקים", על פי בראשית רבה יב,טו.

53 בראשית ב,ח.

54 "בר נש בלא איתתא - פלג גופא", זהר ג פא,ב; קט,ב; רצו,א. "אשתו - גופו היא", כתובות סו,א. "אשתו - כגופו", ברכות כד,א.

האשה - אלוקית יותר

אכן ידוע לכולנו שהגבר מעצם טבעו - ועכשיו מתברר שזה מעצם יצירתו הראשונית - חומרי יותר, ועל כן פעלתני, תוקפני ויצרי הרבה יותר מאשר האשה. משום כך האיש רחוק יותר בטבעו מהרוחניות הצרופה, מהאלוקות. עליו, איפוא, להתאמץ הרבה יותר כדי לגבור על יצרו ועל משיכתו הטבעית לחומר - שהוא מקורו - לעדן ולקדש את גשמיותו כדי לדבוק בה. משום כך זקוק הגבר ליותר מצוות, שיצוותו⁵⁵ ויחברו אותו עם אלוקיו, ליותר אמצעי ריסון והתגברות על יצרו⁵⁶ לעומתו האשה - מעצם טבעה ומרגע יצירתה - אלוקית יותר, עדינה, רוחנית, שאננה ובוטחת יותר.⁵⁷ מוכנותה הטבעית הבסיסית לצד האלוקי שבבריאה, ולקירבה אליו, מזקיקה אותה ממילא לפחות מצוות המשמשות כסכר ומגן בפני השטף העז של היצרים. מבריאתה היא מותאמת יותר לרצון האלוקי בבריאה, עשויה מלכתחילה כרצונו.⁵⁸

לידיעת עובדה זו של אלוקיותה היתירה, כמהותה מבריאתה, של האשה - יש השלכות ונגזרות רבות מלפורטס במסגרת מאמר כזה. אך זאת נעיר, כי עתה מובן יותר מדוע הקב"ה לפני מתן תורה ב"דאגתו" אם אכן התורה האלוקית הרוחנית המופשטת תישמר ותתקיים בעולם הזה על ידי בני אדם חומריים, כטענת המלאכים,⁵⁹ כשחיפש ערבים לקיום תורתו בארץ התחתונה - מצא דוקא את נשות ישראל והקדימן לגברים ("כה תאמר לבית יעקב - אלו הנשים" קודם ל"יתגד לבני ישראל - אלו האנשים"⁶⁰). כיון שהנשים אלוקיות רוחניות יותר בטבען, שייכות יותר לתורה אלוקית, אם הן תקבלנה אותה הרי יש לי ערובה שהתורה תתקיים בארץ החומרית על ידי יצורים ברמה יותר רוחנית. לכך⁶¹ "גדולה הבטחה (=הבטחון) שהבטיחן הקב"ה לנשים (=שבטת הקב"ה, לפני מתן תורה, בנשים) יותר מלאנשים, שנאמר: נשים שאננות קומנה שמענה קולי, בנות בוטחות האזנה אמרתי".⁶² כיון שהבנות הן שאננות ובוטחות, כיון שזו מהותן

55 "דרך חסידים" לר"ן מטשערין, מצוות ומעשי"ט, אות ד'.

56 פירוט והרחבה במאמר "מצוות - למה ניתנו?", ביאמונות", חלק א', מעמ' 29.

57 ישעיהו לב, ט. ועיין ברכות יז, א.

58 מהר"ל, דרוש על התורה, עמ' כ"ז בסוף "באר הגולה". "עולת ראייה", על ברכת "שעשני כרצוני", חלק א', עמ' עא.

59 שבת פט, א.

60 שמות יט, ג.

61 ברכות יז, א.

62 ישעיהו לב, ט.

של הנשים וכך הגדרתן על ידי ה', לכן הבטחון בשייכותן לתורה אלוקית גדול יותר.

הכיצד? העולם החומרי, הנברא, נתון ומוכתב למסגרות של מקום וזמן. אין דבר נברא יכול להיות בו זמנית כאן ושם. על כן זהו עולם התנועה, התזוזה מכאן לשם, מחסרון להשלמתו, עולם עשייה ופעילות, נע וזע, מתרוצץ ואינו נח. העולם הרוחני המוחלט, זה שמעל לטבע ולגשמיות, הוא גם מעל למקום ולזמן המהווים חלק מהבריאה ("בראשית ברא אלוקים" = בריאת הזמן, "את השמים ואת הארץ" = בריאת המקום, ורק עתה ניתן לברא כל השאר, במסגרת הזמן והמקום שנבראו תחילה, שהרי "בראשית נמי מאמר הוא").⁶³ בעולם הרוחני, בו אין מקום וזמן - אין גם תזוזה ותנועה, אין פעילות והוצאה מהכח (מכאן) אל הפועל (לשם). זה העולם הבא, עולם המנוחה, שיום המנוחה, השבת, הוא רק "מעין עולם הבא יום שבת מנוחה".⁶⁴ הנשים שכבר כאן בעולם הזה, בעולם חוסר המנוחה, הן שאננות ובוטחות, - הרי הן שייכות יותר לעולם המנוחה, לשאננות, כבר כאן ועתה. האשה היא יותר עולם הבאיית כבר בעולם הזה, ועל כן אפשר לבטוח בה אם תסכים לקבל את התורה השייכת לעולם המנוחה הרוחני, כאן בעולם הזה, יותר משאפשר לסמוך על הגבר. משום כך תזדקק האשה לפחות מצוות אלוקיות, שנועדו לגבור על היצר החומרי בעולם הזה כדי להגיע באמצעותן לעולם הבא, שהרי מתחילת עבודתה היא כבר קרובה וסמוכה לקו הסיום יותר מאשר בעלה, הזקוק להרבה יותר אמצעי ריסון ומניעת התגברות יצרו עליו.

בנפלאותיה של לשון הקודש, העברית, מובע עקרון זה בעומק פילוסופי ובגובה רעיוני המתומצתים בכל מילה שבה. כשאנו משתמשים במילים מסוימות בלשון זכר, "רביס" - כמו: נפלאים, נוראים, גדולים, נצורים - אנו מתארים עצמים גשמיים. אבל כשאנו רוצים לבטא מושגים רוחניים, מופשטים מחומר, אידיאות רוחניות, אז - בניגוד לכללי הדקדוק, ש"רביס" של "גדול", הוא: "גדולים" - אנו מדברים דוקא בלשון נקבה: גדולות ונצורות, נוראות ונפלאות, קטנות, חדשות, צדקות, רצונות, וכך הלאה. כי הנקבה - היא הרוחנית, האידיאית, האלוקית.

63 ראש-השנה לב, א; מגילה כא, א.

64 זמר "מה ידידות" מזמירות השבת.

חזו המתנפח של הגבר המתגאה

ה' ברא את האשה מעצם טבע יצירתה כמהות רוחנית אלוקית יותר, בעוד הגבר נברא חומרי, יצרי ואגרסיבי יותר. כך הסקנו - מתוך פסוקי התורה - בפרק הקודם. מקביעה זו עולה כמובן מאליו, השאלה: מדוע תקנו לגבר, הנחות יחסית, לקום כל בוקר ולא לשכות, חלילה, לנפח את חזהו ברוב גאוה ולהצהיר קבל עם ועדה: "ברוך ה' שלא עשני אשה", במקום לכבוש את ראשו, לשתוק ולהתבייש במצבו החומרי הנחות?

סדר יום יהודי

משולש הברכות - "שלא עשני גוי, עבד, אשה" - הינו חלק ממקבץ של חמש עשרה ברכות השחר, הנאמרות ברציפות ובסדר קבוע מסוים, המותאם לסדר פעולותינו עם הקימה בשחר.⁶⁵ עניינן המשותף של כל ברכות השחר הוא - החינוך העצמי שמחנכת אותנו התפילה לא לראות כמובן מאליו וכמגיע לי את כל החסדים והטובות הנפלאות המושפעות אלי, על ידי ה', בעצם בצוע הפעולות השגרתיות, הפשוטות, היומיומיות מדי בוקר בבוקרו.⁶⁶ זה עתה פקחתי את עיניי, כלומר הפעלתי - כביכול אוטומטית, בלי מודעות, הכנה ומחשבה מיוחדות, כאילו מאליו - מנגנון מסובך של אבר עדין ומורכב, שעצימתו עוטה עלי שינה מהנה ומחדשת כח לגוף העיף, ופקיחתו מאפשרת לי תפקוד בעולם. מנגנון זה - שניתן לי במתנה, לפני הרבה שנים, עם בריאתי - עדיין משומן, שמיש ותקין גם הבוקר. מה עוד שיש כאלה שעצמו יחד אתי, אמש, את עיניהם, והבוקר לא פקחו אותם עד תחיית המתים. האם כל זה כל כך ברור ומובן, מגיע בזכות? על כן מחנכות אותי הברכות לפחות להודות ולברך את מי שאני מכיר בו שהוא פוקח עיורים, את מי שיצר, משאיר תקין, וממשיך לגרום לי שאפעיל הבוקר את מנגנון הזרוע והיד, המאפשר לי להוריד את השמיכה - ל"מתיר האסורים", וכן הלאה.

סוף מעשה - במחשבה תחילה,⁶⁷ על כן כדי שיומי החדש יהא יעיל ומוצלח, חשוב שאחשוב עכשיו לשם מה בכלל ניתן לי עוד יום חיים זה, למען מה קמתי הבוקר בכוחות מחודשים? ברור שכל זה נעשה וניתן לי כדי שאוכל לנצל גם את היום הזה כדי להצדיק בו את בריאתי ואת זכות המשך קיומי, בכך שאמלא את

65 ברכות ס, ב; מנחות מ"ג, ב'; שו"ע או"ח סי' מו.

66 פירוט והסבר הדברים ב"אמונות", חלק ב', מעמ' 59.

67 פיוט "לכה דודי".

התפקיד שלשמו נוצרתי בעולם - לעבוד את בוראי.⁶⁸ אבל איך עושים זאת? יתר על כן, כיצד אוכל בכלל לדעת מה ה' רוצה ממני ומה עלי לעשות כדי לתפקד בהתאם לרצונו? וכי יש אדם היכול מעצמו לעמוד על דעת בוראו ועל רצונו, אם לא שה' עצמו יגלה לו, ידריך אותו, יתן לו תורה ומצוות?⁶⁹ ברוך השם, אני - כיהודי - אכן הונחיתי על ידי ה', שטרם וירד למעני על הר סיני כדי להורות לי איך לחיות - באמצעות המצוות - את החיים היותר נכונים ומלאים תוכן אלוקי עליון גם בתוך עולם חומרי תחתון.

היתכן שעל עצם חסד זה של הדרכתני לחיי אושר וקדושה, שעל הזכות המיוחדת להיות יהודי עובד ה', על כך אשכח - חלילה - לברך ולהודות בסדרת ההודיות בבוקר? הו"ל, בטובם, הדריכו אותי גם איך להודות על מתן המצוות. הם חנכו אותי לפתח יחס של חיבה למצוות, ולשמוח על הזכות שזכיתי לקבלן.

הגוי והעבד - לפני האשה

בספירה של דברים נחשקים ואהובים אין אנו נוהגים להסתפק בידיעת כמות סך כל מה שבידינו. אנו אהבים לספור כל פעם מחדש את הכסף, מהקטן - לגדול, מהיחידות - למאות, ולאלפים (אם יש), וכך אנו יותר נהנים. בדיוק באותה צורה אחנך את עצמי לרכוש יחס של חיבה יתירה למצוות, אם אספור אותן כל בוקר מחדש, לראות כמה קבלתי - ולשמוח. לו יכולתי, הייתי מברך קודם על שקבלתי מאה מצוות, ומיד - בברכה שניה - על שקבלתי מאתיים מצוות, ואחר כך - הודיה על שקבלתי אפילו שלש מאות, וכי עד תרי"ג. אבל כך לא ניתן לברך. אי אפשר לומר "ברוך שנתן לי מאה", כי זה שקר, שהרי קבלתי הרבה יותר ממאה. ובכן, באלו מילים אוכל לבטא את שמחתי על קבלת תרי"ג מצוות על ידי פירוט וספירה מהמעט לרב, ועם כל זה - בלא לשקר. הדרך היחידה היא, על ידי ספירה בדרך השלילה: תודה שלא נתת לי רק שבע מצוות - כמו לגוי, תודה שלא נתת לי רק קצת יותר - כמו לעבד, תודה שלא נתת לי רק מה שמגיע לאשה, מצד מעלתה על העבד,⁷⁰ אלא נתת לי הרבה.

כן, זו המשמעות היחידה והכוונה היחידה של משולש ברכות זה. אין כאן שום קשר לזה שאינני אשה, או לזה שאני גבר, כי אם אך ורק תודה המבוטאת

68 "ואני נבראתי לשמש את קוניי", משנה, קידושין פב, א. עיין שו"ע או"ח סי' רלא.

69 "אין לקרוב אל האלוק כי אם על ידי מצות האלוק", כוזרי ג, גג. ועיין עוד שם: א, צו-צח;

ב, מו; ג, ז. כג.

70 עיין בבית יוסף, סי' מו.

בצורה המזויקת ביותר - כמו שצריך לדבר בפני מי שקבע כי "דובר שקרים לא יכון לנגד עיניי"⁷¹ - על כמות המצוות שקבלתי כגבר, יהודי, בן חורין. אם לא כן - לו היתה הכונה בברכות להודות על שאינני גוי, עבד או אשה - לא היה סדר זה של הברכות מחייב במוחלט. לאמור, לו דלגתי בטעות והקדמתי ברכת "עבד" ל"גוי" - ולא כסדר הנדפס בסידור - האם יש הגיון שיקבע שאיני יכול לתקן את טעותי ולברך "שלא עשני גוי", אחרי שהודיתי שאיני עבד? הרי כשאמרתי שאיני עבד, עוד לא התייחסתי לזה שאני יהודי בן חורין, ולא גוי בן חורין? ואם הקדמתי בראשונה את ברכת "שלא עשני אשה", ברור שעלי עדיין להודות לה' על כך שאני יהודי ובן חורין. מדוע הובא בהלכה⁷² שאם קודם, בטעות, ברכתי "עבד" - שוב לא אוכל לברך "גוי", ואם בטעות הקדמתי "אשה" - איבדתי את ברכות ה"גוי" וה"עבד"? רק משום שלברכות אלה אין שום קשר להיותי גבר, אלא לכמות חיובי במצוות. ורק מסיבה זו ברור שאם כבר ברכתי והודיתי על כך שאני חייב ביותר מצוות מהאשה - הרי כבר כללתי בזה את שמחתי על שקבלתי גם יותר מצוות מגוי ומעבד, ואם אברך עכשיו "גוי" ו"עבד", תהא זו ברכה שלא במקומה, לבטלה. ועוד, אם להיות גבר זו מעלה בה אנו מצוים להתגאות כל בוקר מחדש - מה יותר מתאים מלברך: "שעשני גבר" במקום להסתפק בזה שלא עשני אשה? כלום לא ברור מדוע באמת לא תקנו כלל ברכה כזו?

דומה כי עתה יוכל כל בר דעת להסכים שאין כאן, חלילה, כל התנשאות של הגבר היהודי על האשה, ואפילו אין כאן תודה על שלא נברא אשה. מה שנצטווה הגבר היהודי בברכה זו לומר, הוא: אלוקים, אתה קבעת לפי סדר הבריאה שלך שאני אברא גבר יצרי שנמשך יותר לחומר ולתאוות. מאחר שכך קבעת לי, לו נצטויתי רק במספר המצוות המוטלות על זוגתי שתחיה - הרוחנית ואלוקית יותר ממני - היה זה עבורי אסון חיי ואיבודם, יחד עם אבדן כל סיכויי לזכות לשבת לידה בעולם הבא. הרי רק באמצעות המצוות האלוקות ניתן לרסן את היצרים, להעמיד סכר בפני שטף התאוות החומריות, להתגבר על הרצונות האישיים,⁷³ לעדן ולקדש את חומריותי העזה שמעצם בריאתי,⁷⁴ להתעלות ולעבוד את ה' בקדושה. כיון שאני - בטבעי ובמהותי הגברית - חומרי ומרוחק

71 תהילים קא, ז.

72 מגן אברהם, נתיב חיים, וחיי אדם, מובאים במשנה-ברורה מו, טז.

73 "בטל רצונך מפני רצונו...עשה רצונו רצונך", אבות ב, ד.

74 "לא ניתנו המצוות לישראל, אלא לצרף בהן את הבריות", ויקרא רבה יג, ג; בראשית רבה מד, א.

יותר מהאלוקות, לא אוכל לקיים את תפקידי, לגבור על פער המרחק, ולדבוק בך, אם אקבל רק את כמות המצוות שהאשה קיבלה. אין לי במה להתגאות, ולכן אינני מברך שעשני גבר.

מתואמת עם רצון ה'

לעומתי, האשה מברכת "שעשני כרצוני" לא כמפטירה בשפה רפה ובראש מורכן של השלמה חסרת ברירה על בריאתה במעמד נמוך ושפל, ולא כמודה שברוך ה' נבראה לפחות אשה ולא יצור נחות יותר. חלילה! את מברכת בראש מורם, בסיפוק מלא, בגאווה רבה על האימון האלוקי הגדול שניתן לך, בשמחה עצומה על המהות האלוקית שבטבע יצירתך, ועל המהות הרוחנית שעושה אותך - כבר כאן בעולם החומרי והמרוחק הזה - קרובה יותר לעולם האלוקי, הרוחני והמופשט, לעולם הבא, עולם המנוחה והשלום⁷⁵ שכולנו מתאמצים - מיום שעמדנו על דעתנו - להגיע אליו. האם שמת לב לכך שאת היחידה המברכת בלשון חיובית: שעשני, בעוד כל השאר מברכים: שלא עשני? כי את, כאמור, כבר מלידה עשויה ומתואמת לרצון האלוקי.⁷⁶

האשה, אם כן, נצטוותה בפחות מצוות מהגבר רק משום שאינה זקוקה לכל כך הרבה אמצעי ריסון היצר והחומר, לאותה כמות מצוות שהגבר - המרוחק יותר - זקוק להן בשל מאמץ היתר המוטל עליו לגבור על ריתוקו ההתחלתי מה'. האשה - הקרובה מתחילתה, בטבעה למהות האלוקית, פחות חומרית ויצרית - תגיע, אם כן, לאותה רמה של דבקות בה' של הגבר, אך בפחות מצוות. היא הרמה הרוחנית שאליה יכול אדם נברא להגיע בעולם הזה, היא - הנבואה, ובשיא זה שווים הגבר והאשה. "כשם שעמדו לישראל שישים ריבוא נביאים - כך עמדו להם שישים ריבוא נביאות".⁷⁷ ההבדל בין הגבר לאשה - הוא רק במספר המצוות, אך לא ברמת ההשגים הרוחניים.

75 "מעין עולם הבא - יום שבת מנוחה".

76 הר"ל, דרוש על התורה, "דרשות מהר"ל", הוצאת הניג, לונדון תשכ"ד (יהדות ב"ב), עמ' כז.

(בהוצאות החדשות צורף ל"באר הגולה"). עולת-ראייה למרן הרב קוק זצ"ל, חלק א, עמ' עא,

"שעשני כרצוני", שלא כטור, ס"י מו.

77 שיר השירים רבה על הפסוק ד, כב.